

ئاشكرايه وهك چۆن مرۆف بوونه وه رتيكى زيندووه و بهردهوام له گهشه كردن و زيادبوون و بلاوبوونه وه دايه، پاشان ورده ورده لاوازبوون و مردن و له بيسرچوونه وه ي به سه رداد پت، زمانيش وهك كايه يه كي په يوه ست به مرۆف بهردهوام له گهشه سهندن و فراوان بوون و بلاوبوونه وه يه، به تپه رپووني رۆژگار و سه رده مه كان چه ندان زمانى جياجيا له دايك ده بن و چه ندانى تر ده مرن و ئاخپوه ريان له سه ر زهوى نامينيت، به جوړتيك زوړتيك له و زمانانه ي له چاخه ميژووييه كوڼه كاندا له وپه رى گه شه و فراوانيدابوون، ئيستا له ناوچوون و مرۆف زانياربييه كي ته وتوى له باره يانه وه نيه، چونكه شوپنه وار و سه رده داويكيان له پاش به چي نه ماوه، نه مه واى كردووه ده يان، بگره سه دان زمان به يه كجاري شوپنه واريان نه ميتيت و له بيريكرين.

جگه له زمان وشه يه كه يه كي بهر كه وتوى زياترى نه م پرۆسه يه به به جوړتيك هه زاران وشه له و زمانانه ش كه ماون و ئيستا له گه شه و فراوان بووندان له ناوچوون و ئاخپوه راني ته مرۆى زمانه كه هيج شاره زاييه كيان له باره يانه وه نيه، نه گه ره نديكيان توانراپت له رتيگه ي فه ره نكه كانه وه پاريزراوين نه وه لپيان تيناگه ن.

به م دوايبانه وه نه و كاته ي مرۆف ترسي له كيس چووني به شيكى ده وله مه ندى ميژووي مرۆف ايه تي ناچاري كرد په نا بو نووسيني فه ره نكه ببات بو پاراستنى يه كه كانى زمانه جياجيا كان له گه ل گرنكي و كاريگه رى نه م كاره و پاراستنى چه ندان وشه و ده سته واژه و رسته و... تاد.

هيشتا وشه و دانه كانى زمان به يه كجاري له مه ترسي له بيريكرين و تيداچوون نه پاريزراون، به تايبه ت دواى شوړشى ته كنۆلوجيا و داهينانى ده يان و سه دان

ناوازه و لادان له ياسا

«كردار وهك نمونه»

سه ربه ست قادر
(ده ربه نديخان)

د. نوره حماني حاجي مارف

ناوازه، يان گوزرانكاربیه‌كان تهنیا له چوارچیتوهی لادانی ده‌نگسازیدان و کرداره‌كان ناكهن به ناوازه. تهنیا له چند کرداریكدا فراوانتر ده‌چینه ناو بابته‌كه و ههنديك ورده‌كاری زیاتر ده‌خه‌ینه‌پروو.

زور له زمانناس و ریزمان نووسانی كورد، به‌تایه‌ت كه باسیان له بابته‌تی كردار و ره‌گی كردار كړدبیت، به‌گشتی نه‌و كردارانه‌یان به لادهر له یاسا گشتیه‌كان و ناوازه‌یان هه‌ژماركردوون، به‌مه‌ش ژماره‌ی ناوازه له‌م لایه‌نه‌ی زمانی كوردیدا زوره و ده‌بیت نه‌و پروون بكه‌ینه‌وه ئایا نه‌م ژماره زوره‌ی كردار هه‌موویان ناوازه‌ن، یان نا؟

من لیره‌دا ناچمه‌سه‌ر پو‌لینن‌كردنی كردار به‌گشتی و وهرگرتنی ره‌گه‌كانیان و ناماژه‌كردن به هه‌موو یاسا‌كاني وهرگرتنی ره‌گ و خستنه‌پرووی ته‌واوی ورده‌كاربیه‌كان، چونكه نه‌مانه له چندان كتیبي ریزمانیدا باسیان لیوه كراوه، به‌لكو به شوین ناوازه و له یاسالادانه‌كاندا ده‌گه‌پیم و به‌پیتی توانایی قسه‌یان له‌سه‌ر ده‌كه‌م.

د. نوره‌حماني حاجي مارف ده‌لېت: (زوربه‌ی زوری چاوگه‌كان چ تی نه‌په‌ر و چ تی په‌ر، به‌لابردنی (ن)‌ی چاوگ و ده‌نگه‌كه‌ی پیشه‌وه‌ی (ا، ی، وو، د، ت)‌په‌یدا ده‌بن). (۱)

نه‌مه یاسایه‌کی گشتیه‌ی و زورینه‌ی كرداره‌كاني زمانی كوردی به‌م شپوه‌یه ره‌گه‌كانیان وهرده‌گیریت.

پ.د. وریا عومهر نه‌مین له كتیبي ناسویه‌کی تری زمانه‌وانیدا جگه له ده‌ستنیشان‌كردنی نه‌و یاسایانه‌ی كه ره‌گی كرداریان پی وهرده‌گیریت، لیستی‌کی له كرداره ناوازه‌كان خستوه‌ته‌پروو كه نه‌مانه‌ن:

(دان- ده، مان- مین، (دا)‌ن- نی، ژیان- ژی، (هه‌ل)‌سان- س، دیتن- بین، فرۆشتن- فرۆش، گلۆفتن- گلۆف، گوتن- لی، وتن- لی، هیشتن- هیل، هاتن- ی، هاویشتن- هاوی، نووستن- نو، پالاوتن- پالیو، خستن- خه، بووردن- بوور، مردن- مر، سهندن- سه‌ن- سین، خواردن- خو، بزوتن- بزوو، رسن- ریس، گه‌ستن- گه‌ز، خواستن- خواز، پشكووتن- پشكوئی، نیشتن- نیش، لیستن- لیس، كوشتن- كوژ، كرۆشتن- كرۆژ، بزوتن- بزوو، گرتن- گر، هاژووژتن- هاژوو). (۲)

نه‌گه‌ر به شپوه‌یه‌کی ورد پروانینه هه‌ریه‌ك له‌و كردارانه ده‌بینن به‌شیتکیان تهنیا (ن)‌ی چاووگ و مؤرفیتمی

ده‌سته‌واژه‌ی جوړاو‌جوړ به‌ناو زمانه‌كاندا بلا‌وبونه‌ته‌وه، به‌تایه‌ت نه‌و زمانانه‌ی زور پیشكه‌وتوونین، یان خه‌مخوریان كه‌مه و نه‌یان‌توانیوه وه‌ك پیتویست وشه و ده‌سته‌واژه‌ی گونجاویان له‌جی دابینن.

جگه له‌مانه‌ش ده‌یان وشه هه‌ن تا ئیستا به‌سه‌ر زاری خه‌لكیه‌وه ماون و له فهره‌نگه‌كاندا تو‌مارنه‌كراون و به‌مردنی كه‌سه‌كان، وشه‌كانیش ده‌مرن و نه‌وه‌كاني داهاتوو واتایان نازانن و له سوودبینن لیان بیه‌ش ده‌بن.

نه‌گه‌ر له دنیا‌دا سه‌یری هه‌ر زمانیک بكه‌ین له‌سه‌ر كومه‌لیك یاسا و ریتسا دامه‌زراوه و په‌په‌ویان لی ده‌كات، نه‌مه به‌و مانایه نییه كه نه‌م یاسا و ریتسایانه به ته‌واوی كون و قورینه‌كاني زمانه‌كه‌دا رچووین و زمانه‌كه له هه‌ر جوړه كه‌موكووربیه‌ك به‌ده‌ربیت، به‌مه‌ش له هه‌ر زمانیکدا چندان دیارده‌ی جوړاو‌جوړی لادان له یاسا گشتی و بنه‌ره‌تیه‌كاني زمانه‌كه به‌دی ده‌كړیت.

بو‌نمونه نه‌گه‌ر له زمانی كوردیدا بچینه سه‌ر لایه‌نی كردار و به‌وردی چاوکی پیدا بخشیتین، نه‌وه چندان له یاسالادان له‌گه‌ل بوونی ژماره‌یه‌ك ناوازه ده‌بینن.

ئیمه له‌م باسه‌دا زیاتر به ره‌گی كردار و نه‌و گوزرانكاربیه‌انه‌وه په‌پوه‌ست ده‌بن كه له‌كاتی وهرگرتنیاندا دروست ده‌بن و نه‌وه ده‌خه‌ینه پروو كه ئایا نه‌م گوزرانكاربیه‌انه به‌سن بو‌نه‌وه‌ی به كرداریك بوتړیت

دهمکاتی رابوردوو که یه کهم دهنگی پیش (ن)ی چاووگه لابراره و باقی کرداره که ماوه ته وه و هیچ گۆرانکارییه کی نه و تو له پسته پیکه پینه ره کانی تری کرداره که دا رووی نه داوه، نه مهش ته نیا نه و چند کرداره ناگریته وه، به لکو وهک (د. نه وره حمانی حاجی مارف) ده لیت زۆریه ی کرداره کانی زمانی کوردی بهم ریگه به ره گه کانیان وهرده گیریت له و نمونانه:

(فرۆشتن، گلۆفتن، بووردن، مردن، بزوتن، نیشتن، لیستن، گرتن، ژیان)

نمونه ی تری له م شیهویه زۆره، چونکه نه م شیهوای وهرگرتنی ره گی کرداره به یاسای بنه ره تی داده نریت له وانه: (روانین، کیلان، خویندن، نووسین، برین، کهوتن،... تاد).

وهک بینیمان هیچ کام له م کردارانه گۆرانیکی نه و تو یان تیدا رووی نه داوه تا به ناوازه، یان له یاسا لادهر هه ژماریان بکه یین.

به شیک تری نه م کردارانه بو وهرگرتنی ره گه کانیان دوای لبردنی (ن)ی چاووگ و مۆرفیمی ده مکاتی رابوردوو گۆرانکاری دهنگییان به سه ردا دیت، نه ویش به گۆرانی دهنگیک به دهنگیک تری، یان لبردن، یان زیاد کردنی دهنگیک، یان گۆرانی زیاتر له دهنگیک.

نه م دیارده یهش ژماره به کی زۆر کردار دهگریته وه، بو به ناتوانین به م کردارانه بلتین ناوازه، به لکو نه م کردارانه له چوارچیه ی لادان له یاسای دهنگسازیدا ده میننه وه.

تیبینییه ک که گرنگه لیره دا به خریته روو نه ویش نه وه یه که: (به پیتی دهستووریک ریزمانی هه رچی کاری روودان و کارا نادیار هه یه به ری ده که ویت و له هه مسوواندا نه م نه لفه له موزاربعدا ده بیته (ب)). (۳)

نه گه به شیهویه کی وردتر پروانینه نه م با به ته، ده توانین نه م تیبینییه فراوان بکه یین و بلتین هه رچی کاری روودان و بکه رنادیار و به شیک چاووگه نه لفییه کان و نه و کرداره تینه په رانه ی به مۆرفیمی تیپه راندنی (اند) ده کریته تیپه ر و نه و کردارانه ی له دهنگه سروشتیه کان دروست ده کرتین، له ریگه ی مۆرفیمی تیپه راندنه وه و زۆری تر له و کردارانه ی دهنگی (ا) یان تیدایه، ئینجا نه و نه لفه مه رج نییه له کویتی کرداره که دا بیته، نمونه ی له م با به تهش زۆرن له وانه: (مان - میتن، دانا - دانج، سووتا - سووتج، خنکا - خنکج، خه واند

- خه وین، گرماند - گرمین، پالوت - پالتیو، چاند - چین،... تاد).

هه ندیک تری له م کردارانه دهنگی پیش مۆرفیمی ده مکاتی رابوردوو که یان ده گۆریت بو دهنگیک نریک له خۆیان بو نمونه (ش) بو (ژ)، هه ره ها (س) بو (ز) له وانه:

(کوشت - کوژ، کرۆشت - کرۆژ، گهست - گهز، خواست - خواز... تاد).

هه ندیک کرداری ترمان هه ن گۆرانی زیاتر له دهنگیکیان تیدا روودادات بو نمونه: (ناشت - نیژ، هاویشت - هاویش، رشت - ریژ... تاد).

هه ندیک تریان دهنگی پیش مۆرفیمی ده مکاتی رابوردوو یان ده گۆریت بو (ه) بو نمونه: (دا - ده، خست - خه، کرد - که، برد - به... تاد).

هه ندیک تریان به لبردنی دهنگیک، یان زیاتری پیش مۆرفیمی ده مکاتی رابوردوو وهرده گیرین بی هیچ گۆرانکارییه کی تر له وانه: (هاژووت - هاژوو، نووست - نو، رۆیشت - رۆ... تاد).

هه ندیک کرداری تر به شیهوی لابه لا هه ره به که و به جوړیک گۆرانکاری دهنگییان تیدا روودادات به پتیبستم نه زانی هه مووی به خه مه روو.

نه وه ی تا ئیره تیبینی ده کریته له م کردارانه دا له یاسا لادانه، به تایبهت له چوارچیه ی دهنگسازیدا و کۆمه لیک گۆرانکارییه که ناگه نه ئاستیک به هیچ کام له م کردارانه بلتین ناوازه، بو به ده کریته له رووی دهنگسازیه وه لیکۆلینه وه ی تایبه تیان له سه ر بکریته و هۆکاری نه و گۆرانکارییه یان بکریته، چونکه سه رجه می نه و گۆرانکارییه یان له مه ودا به کی ته سکدان و خۆیان له گۆرانی دهنگیک، یان زیاتر به دهنگیک نریک خۆی، یان لبردن، یان هینانه ناوه وه ی دهنگیکدا ده بیننه وه، نه مهش جاریک تری تر ناوازه نه بوونی نه م کردارانه مان پنه ده لیت، چونکه له کاتی نه و گۆرانکارییه دهنگیانه دا هیچ کام له کرداره کان له بنه ره تی خۆیان دوورناکه ونه وه.

سه بهارهت به هه بوونی ناوازه له چوارچیه ی کرداردا، زمانی کوردی خاوه نی چهند کرداریکه که ژماره یان دیاریکراوه و زۆر که من، به هۆی نه و گۆرانکارییه زۆری تیبیاندا روودادات، به جوړیک به شی زۆریان له بنه ره تی

کرداره‌کان دوورده‌که ونه‌وه، چ له وەرگرتنی ره‌گی کردار، یان گه‌ردانکردنیان له‌گه‌ل جیناوه لکاوه‌کاندا، یان له هەر بارودوخیتکی تردا وا ده‌کهن به ناوازه ناویان بیهین له نمونه‌ی ئه‌و کرداران: «هیلا (هیشت)، شوژرد (شووش)، هینا (هاورد)، بینی (دیت)، ریتسا (رست)، دپرا (داشت)، رپژا (رشت)، ویست، وت، هات».

ئه‌م کۆمه‌له کرداره‌ش پێویسته بکرتین به دوو به‌شه‌وه و به جیا لێیان بکۆلینه‌وه، چونکه به‌شی زۆریان دوو شپوه ده‌رکه‌وتنیان هه‌یه، به‌لام بۆ وەرگرتنی ره‌گه‌کانیان ده‌توانین سوود له یه‌کتیکیان وهر‌بگرن، چونکه وا دیاره ئه‌و شپوه‌ی که له‌ناو که‌وانه‌که‌دایه زیاتر ناوچه‌یی بیت و له‌بهر فراوانی مه‌ودای به‌کارهینانیان وای کردوه لای ناخپوه‌رانی زمانی کوردی هه‌ردوو شپوه‌زانه‌کان به‌کاربه‌تیریت بێ هه‌ست کردن به جیا‌وازییه‌کی ئه‌وتۆکه گرفت بیت له تێگه‌یشتنیان.

شپوه ده‌رکه‌وتنه‌که‌ی تریان زیاتر له ره‌سه‌ن ده‌چیت، چونکه به‌کارهینانیان له هه‌موو بارودوخ و ئاستیکدا گونجاوه و ئه‌و گۆرانکاریانه‌ی تێیاندا رووده‌دات، ده‌توانریت به‌ئاسانی تێبینی بکرت.

سه‌ره‌تا تیشک ده‌خه‌ینه سه‌ر ئه‌و کرداران‌ه‌ی له‌ناو که‌وانه‌دان (هیشت، شووش، هاورد، دیت، رست، داشت، رشت) هه‌ریه‌ک له‌م کرداران به‌شپوه‌یه‌کی ئاسایی و لای زۆر له ناخپوه‌رانی زمانی کوردی به‌کارده‌هێنرین و له هه‌موو روویه‌که‌وه کرداری ته‌واو و بێ که‌موکورپن، سه‌رجه‌میان له رووی هێزه‌وه تێپه‌رن.

ئه‌م سه‌وت کرداره له وەرگرتنی ره‌گه‌کانیاندا گرفت دروست ده‌بیت و به‌بێ ئاگایی به‌کارهینانیان له‌کاتی وەرگرتنی ره‌گه‌کانیاندا ده‌چنه‌وه ژتیر سێبه‌ری شپوه‌ی یه‌که‌میان، چونکه بۆ هه‌ردوو شپوه‌که‌یان یه‌ک ره‌گ هه‌یه، که ئه‌ویش ره‌گی شپوه‌ی یه‌که‌میان و بۆ شپوه‌ی دووه‌میش گونجاوه، چونکه ره‌گه‌کان هه‌چ پێوه‌ندییه‌کیان به شپوه‌ی دووه‌مه‌وه نییه، به‌لکو راسته‌وخۆ له شپوه‌ی یه‌که‌مه‌وه وهر‌ده‌گیرین، بۆیه له‌م باره‌دا به‌م شپوه‌یان بو‌تریت ناوازه، ره‌نگه‌ گونجاو بیت، چونکه ره‌گه‌کانیان که له شپوه‌ی یه‌که‌میان وهر‌ده‌گیریت، له رووی روخساره‌وه هه‌چ پێوه‌ندییه‌کی به‌مانه‌وه نییه، واته گۆرانکارییه‌کانیان له ئاستیکدا یه‌گه‌که له رووی

شپوه‌وه هه‌چ له کرداره‌که ناچیت، به‌لام گرفتییکی واتاییان نییه.

دوای ئه‌م کورته روونکردنه‌وه یه‌ ده‌چینه‌سه‌ر وەرگرتنی ره‌گی شپوه‌ی یه‌که‌می ئه‌م کۆمه‌له کرداره بۆ ئه‌وه‌ی بزانیان کامیان ناوازه‌ن، یان ئه‌وانیش وه‌ک سه‌رجه‌م کرداره‌کانی پێشتر وان که باسمان کردن.

(هه‌یلا، شوژرد، هینا، بینی، ریتسا، دپرا، رپژا).

مامۆستا مه‌سه‌عوود مه‌مه‌د باسی سخ له‌م کرداران‌ه‌ی کردوه به‌م جو‌ره:

(که‌سێک نه‌ختیک شاره‌زایی به‌ له‌هجه ناخاوتنه‌کانی ده‌شتوده‌ری کورده‌واری هه‌بیت، ده‌زانێ له زۆر ناوچه‌دا له جیاتی (شووشتن) که له (شستن) ی فارسییه‌وه نزیکه وشه‌ی (شوژرن) به‌کارده‌هین. له‌مه‌وه ده‌رده‌که‌وی صیغه‌ی مه‌جهولی (شوژا، ده‌شوژ) راسته‌وخۆ له (شوژرن) هه‌واتوه نه‌ک فعلی (شووشتن). (٤)

به‌ بروای من (شوژرن) یه‌ سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی نییه، به‌لکو کرداره‌که له‌ بانه‌رتدا (شوژرد) نه‌.

وه‌ک ده‌رده‌که‌ویت ئیستا ره‌نگه‌ کرداری (شووشتن) به‌ زۆری به‌کاربیت نه‌ک (شوژرد) ن که ته‌واوتره و ره‌گی کرداره‌که‌ش له شوژرنه‌وه وهر‌ده‌گیریت، بیرشمان نه‌چیت ده‌نگی (ژ) ده‌نگییکی ره‌سه‌نی پێکه‌ینه‌ری کرداره‌که‌یه نه‌ک ده‌نگی (و) بیت و گۆرابیت بۆ (ژ).

هه‌روه‌ها ده‌لێت: (یه‌کتیک له‌ فعله یه‌کجار به‌کار هاتوه‌وه‌کانی کوردی که رابوردوو و نایینه‌یان له دوو سه‌رچاوه‌وه دیت فعلی (دیتن) هه‌که‌وا له به‌شپه‌کی زۆری کوردستانی ژتیردا صیغه‌ی نایینه‌که‌ی له فعلی (بینین) هه‌وه وهر‌ده‌گرن). (٥)

له‌ لاپه‌ره (٦٦) ی هه‌مان سه‌رچاوه‌شدا ده‌لێت: (فعلیک هه‌یه له (داشتن) هه‌وه په‌یاده‌بێ، وه‌ک ئه‌ویش نایینه‌که‌ی له (دیران) هه‌وه وهر‌ده‌گیریت، که‌چی که‌مو زۆر پێوه‌ندی به‌ واتا که‌یه‌وه نییه). (٦)

هه‌رچه‌نده مامۆستا مه‌سه‌عوود مه‌مه‌د جیا‌وازی له‌نێوان ئه‌م دوو کرداره‌دا کردوه له رووی واتاوه، به‌لام ئه‌م دوو کرداره دوو شپوه‌ی جیا‌وازی هه‌مان کرداره و هاوواتان، بۆ نمونه (ئاو‌داشتن) و (ئاو‌دیران) هه‌ردووکیان به‌مانای ئاودان دین.

یه‌کتیک له‌و نمونانه‌ی مه‌سه‌عوود مه‌مه‌د خستویه‌تییه

روو ئه وهیه کسه ده لیت: (هه لداشتن) به واتای فریدانه خوار دیت، نه گهر ته ماشا بکهین کرداری (دیرا) نیش نه گهر هه مان پیشگر وهر بگریت، نه وه ده بیته وه هه مان واتای فریدانه خوار (هه ل دیران)، به مهش بۆمان درده که ویت ههردوو کرداره که دوو شیوهی جیاوازی هه مان کردارن و به ههردوو شیوه که شیانه وه یه که ره گیان ههیه، (دیر) که له دیرانه وه وهر گیراوه نه که داشتن.

ده میتیته وه چوار کرداره کهی تر که بریتین له: (هیلا، ریتسا، هینا، ریتزا).

ئه م چوار کردارهش به هه مان شیوهی سی کرداره کهی تر که له پیشه وه باسماں کردن، سه چاوه ن بۆ وهر گرتنی رهگ و شیوهی دوو هه میان ته نیا ده توانن له ده مکاتی رابوردوو و بهرده و امدا رۆل بیین هه که ده مکاته کانیان گۆرا بۆ رانه بوردوو، نه وه دینه وه ژیر سایه ی نه مان و له مانه وه رهگ و ده دست ده خریت.

لیردها هه ره حهوت کرداره که به ههردوو شیوهی ده رکه وتن و رهگه کانیانه وه ده خهینه پیش چاو:

شۆرد (شووش) شو.

هیلا (هیتشت) هیلا.

هینا (هاورد) هین

بینی (دیت) بین.

ریتسا (ریت) ریتس.

دیرا (داشت) دیر.

ریتزا (ریت) ریتزا.

جگه له کرداری (شۆرد) نه وه شهش کرداره کهی تریان له کاتی وهر گرتنی رهگه کانیان ته نیا (ن) ی چاووگ و مۆرفیته می کاتی رابوردوو یان لاده بریت و نه وهی ده میتیته وه رهگه کانیانه.

کرداری (شۆرد) یش جگه له نیشانه ی چاووگ و مۆرفیته می رابوردوو، دهنگیکی پیش مۆرفیته که لابه وه و هیه گۆرانکاریسه کی تر رووی نه داوه، نه مهش وه که کرداره کانی تره که له پیشه وه باسماں کردن و سه رجه م ئه م گۆرانکاریانه ده چنه چوار چیوهی دهنگسازیه وه و ناگه نه ئاستیک که به هیه کام له م کردارانه بلتین ناوازه.

ته نیا سی کردار ده میتنه وه، نه وانیش (ویست، وت، هات) که هه ربه که یان له کاتی به کاره یانیاندا

گۆرانکاری و له یاسا لادانی وایان تیدا روو ده دات ناچارمان ده کهن به ناوازه یان بژمیرین.

۱- ویست: کرداریکی ناوازه یه له زۆر له یاسا بنچینه یه کانی زمانی کوردی لاده دات.

چهنه بیرو رایه کی جیاوازه سه رهگی ئه م کرداره هه ن، دوو انیان ده خهینه روو:

پ. دوربا عومه ر نه مین ده لیت: (له نه نجامی به راورد کردنی مۆرفۆلۆجیه وه درده که وئ رهگی داها تووی کاری له (ویستن) وهر گیراوه (هوی) یه، نه که (هوی) ئه م (ی) یه به شیکه له رهگه که و ئیشاره ت نیسه بۆ که سی سیپیه می تاک). (۷)

د. نه وره حمانی حاجی مارف ده لیت: رهگی (ویستن بریتیه له (وی)). (۸)

رهگی ئه م کرداره نزیکتره (وی) بیت، نه که (هوی) و نه و (ه) پیوستی دهنگسازیه یه نا بیته نیوان جیناوی لکاوه رهگی کرداره که وه، نه میش له بهر دوو هۆکار

۱- هاتنی دهنگی (ه) بۆ جیا کردنه وهی دوو دهنگی نه بزوینه که نه وانیش جیناوه لکاوه که و یه که م دهنگی رهگی کرداره که یه.

۲- بۆ هاوسهنگی و ئاسانی ده برین.

ئه م کرداره له چهنه روویه که وه به ته واوی له یاسا لاده دات و به ته واوی پیچه وانه ی کرداره کانی تری زمانی کوردی رهفتار ده کات.

۱- رهگی ئه م کرداره جیناوه لکاوه کانی کۆمه له ی یه که م وهر ده گریت، به پیچه وانه ی کرداره تیپه ره کانی تره وه جیناوه کان ده که ونه پیش رهگه که وه نه که دواوه ی، ههروه ها له ههردوو ده مکاتی رابوردوو و رانه بوردو دا هه مان کۆمه له ی یه که می جیناوه کان وهر ده گریت، له کاتی که کرداره تیپه ره کانی تر له ده مکاتی رابوردوو کۆمه له ی یه که م و له ده مکاتی رانه بوردو دا کۆمه له ی دووهم وهر ده گرن.

ویستم ویستمان.

دهمه ویت ده مانه ویت.

۲- به شیوه یه کی گشتی له کرداره تیپه ره کاندایه ریگه ی رهگه وه کارا نادیار دروست ده گریت، به لام له م کرداره دا له قه ده وه دروست ده گریت (ویسترا).

۳- (گۆرینی کاتی کاره که له رابوردوو بۆ داها توو نه رکی جیناوه لکاوه کان ئالوگۆر ناکات، نه مه لادانه له

ياسا گشتیبیه که). (۹)

واته کاتیک کرداریکی تیپهر جیناوه لکاوه کانی کارا و بهرکار وهرده گرتیت بۆ ده مکاتی رابوردوو بهم شیتوهیه یه (کارا+بهرکار)، له ده مکاتی رانه بوردوو شدا به (کارا+بهرکار)ی ده میتیتته وه.

رابوردوو: ویستمیت.

بهردهوام: ده موستیت.

رانه بوردوو: ده مه ویتیت.

وهک ده بینین له هه موو کاته کاندای کارا له پیش بهرکاره وهیه، ئەمهش پیچه وانهی کرداره کانی تره:

رابوردوو: گرتمن.

بهردهوام: ده م گرتن.

رانه بوردوو: ده بیان گرم.

۲- وت: ئەم کردارهش یه کیکه له کرداره ناوازه کانی

زمانی کوردی و له وهرگرتنی رهگه کهیدا به جوریک له یاسا لادهدات که هیچ پیتوهندییه کی به کرداره که وه نامینیت له رووی شیوه وه، به لام له رووی واتاوه وهرگیراوی هه مان کرداره.

وت: لئی.

ئه گهر ته ماشای ئەو گۆرانکارییه بکهین، ده بینین رهگی ئەم کرداره بهر گۆرانکارییه کی وا که وتوو که دهنگه پیکه پینه ره کانی هیچ پیتوهندییه کیان به دهنگه پیکه پینه ره کانی کرداره که وه نییه.

ئیمه له پیتشه وه باسی ئەو گۆرانکارییه مان کرد که له کاتی وهرگرتنی رهگی کرداره کاندای ده دی دیت، به لام له هیچ کام له کرداره کاندای ناگاته ئاستیک رهگی کرداره که به ته وای له کرداره که دابیریت و گۆرانکارییه کی وا رووبدات که رهگه که هیچ هاوبه شییه کی له گه کرداره که دا نه میتیتته وه.

خالیک تری جیاوازی ئەم کردارهش ئەوهیه به هه مان شیوهی کرداری (ویست)ن له رتیکه ی قه ده وه بکه نادیاری لئی دروست ده کرتیت نه ک رهگ.

له شیوهی ناوچه بییدا له بهرانبه ئەم کرداره دا (بیژ)ه به کاردیت، به تاییهت له زاری سهروو و ناوچه ی گهرمیاندا.

بلئی: بیژه.

ده لیم: یه ژم.

له ده مکاتی رانه بوردوو دا له جیاتای (ده) (یه)

به کارده هینریت.

۳- هات: ئەم کردارهش یه کیکه تره له کرداره ناوازه کانی ئەم کردارهش وهک زۆر له کرداره کانی تره کاتی وهرگرتنی رهگه کهیدا، بهر گۆرانکاری دهنگی ده که ویت و مۆرفیتی کاتی رابوردوو (ا) بۆ دهنگی (ئ) ده گۆریت وهک له پیتشه وه باسما ن کرد، ئەم گۆرانکارییه له مه ودا به کی فراوان و له ژماره یه کی زۆری کرداره کاندای رووده دات، واته رهگی کرداره که ده بیتته (هئ)، دهنگی (ه) به هۆی به کاهینانه وه سواوه و ته نیا (ئ) ماوه، ئەمه له کاتیکدا زاری سهروو ههردوو دهنگه که یه پاراستوو.

له کاتی گۆرینی ده مکاتی کرداره که له رابوردوو وه بۆ رانه بوردوو مۆرفیتی به رده وای له (ده) وه بۆ (د) ده گۆریت.

تاکه شتیک ئەم کرداره وای ده کات به ناوازه بیژمیتین، ئەوهیه ئەم کرداره له باری داخوازیدا به جوریک له کرداره بنه ره تیبه که دور ده که ویتته وه، که هیچ پیتوهندییه کی به روخساری کرداره که وه نامینیت، به لام له رووی واتاوه له واتای (هات)ن وهرگیراوه.

رابوردوو: هاتن.

رانه بوردوو: دین.

داخوازی: وهرن.

له بهرانبه ره ئەمه دا ئەم کرداره باریکی تری داخوازی ههیه، که راسته وخۆ له رهگی کرداره که وه وهرگیراوه، ئەویش (بئ)یه ده توانین ئەم شیوهی دووه مه یان به ره سه ن دابینین، چونکه له رهگی کرداری (هات)ن و مۆرفیتی داخوازی دروست بووه، به لام نابیت ئەوه له یاد بکهین، ئیستا ئەم شیوازی دووه مه یان خه ریکه مۆرکی ناوچه یی وهرده گرتیت و شیوهی یه که میان مه ودا به کی فراوانی به کارهینانی داگیر کردوو.

خالیک ماوه که ناماژه ی پئ بکه م، ئەم سئ کرداره له زمانی کوردیدا ده توانن وهک کرداری یاریده دهر رهفتار بکه ن، هه رچه نده ئەم بابته ته تا ئیستا به ته وای یه کلایی نه کراوه ته وه.

له کۆتاییدا ئەوه مان بۆ ده رده که ویت زمانی کوردی خاوه نی ژماره یه کی ئیجگار که می کرداری ناوازه یه و ئەوهی که هه یه و لای به شتیک له پسپۆرانی زمانی کوردی به ناوازه هه ژمار کران، ته نیا چه ند گۆرانیکه ی

دیاریکراوی ده‌نگیبیان تیتدا پرووده‌دات و نایانگه‌یه‌نیتته
ئاستیتیک ناوی ناوازه‌یان به‌سه‌ردا بپیرن.

په‌راویزه‌کان:

۱- نه‌وره‌حمانی حاجی مارف(د)، ریتزمانی کوردی، به‌رگی
یه‌که‌م (وشه‌سازی)، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی سه‌رده‌م، سلیمان،
۲۰۰۰ز، ل ۱۲۹.

۲- وریا عومهر امین(پ.د)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۰۴ز، ل ۱۳۷.

۳- مه‌سه‌وود محهمه‌د، که‌وچکیتیک شه‌کر بۆ قاوه‌ی تال، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۱۰ز، ل ۴۰۲.

۴- مه‌سه‌وود محهمه‌د، چند حه‌شارگه‌بیتکی ریتزمانی کوردی،
چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد، ۱۹۷۶ز،
ل ۴۵.

۵- مه‌سه‌وود محهمه‌د، چند حه‌شارگه‌بیتکی ریتزمانی کوردی،
چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد، ۱۹۷۶ز،
ل ۶۵.

۶- مه‌سه‌وود محهمه‌د، چند حه‌شارگه‌بیتکی ریتزمانی کوردی،
چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد، ۱۹۷۶ز،
ل ۶۶.

۷- وریا عومهر امین(پ.د)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۰۴ز، ل ۳۷.

۸- نه‌وره‌حمانی حاجی مارف(د)، ریتزمانی کوردی، به‌رگی
یه‌که‌م (وشه‌سازی)، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی سه‌رده‌م، سلیمان،
۲۰۰۰ز، ل ۱۴۴.

۹- وریا عومهر امین(پ.د)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۰۴ز، ل ۳۷.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- نه‌وره‌حمانی حاجی مارف(د)، ریتزمانی کوردی، به‌رگی
یه‌که‌م (وشه‌سازی)، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی سه‌رده‌م، سلیمان،
۲۰۰۰ز.

۲- مه‌سه‌وود محهمه‌د، چند حه‌شارگه‌بیتکی ریتزمانی کوردی،
چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غداد، ۱۹۷۶ز.

۳- مه‌سه‌وود محهمه‌د، که‌وچکیتیک شه‌کر بۆ قاوه‌ی تال، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۱۰ز.

۴- وریا عومهر امین(پ.د)، ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، چاپی
یه‌که‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیتیر، ۲۰۰۴ز.